

Ş. TEOMAN DURALI’NIN BİYOLOJİ FELSEFESİ ANLAYIŞI İÇERİSİNDE İNSANIN İKİ BOYUTU

The Two Dimensions of Human Being Within Ş. Teoman Duralı’s Philosophy of Biology

Gülhan ŞERBETÇİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı,
Bartın/Türkiye
Master’s Degree., Bartın University, Graduate School, Department of Philosophy, Bartın/Türkiye
gulhanserbetci@gmail.com
orcid.org/ 0000-0002-7437-9426

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 12 Ekim / October 2023

Kabul Tarihi/Accepted: 29 Aralık / December 2023

Yayın Tarihi/Published: Aralık / December 2023

Atıf/Cite as: Şerbetçi, Gülhan. “Ş. Teoman Duralı’nın Biyoloji Felsefesi Anlayışı İçerisinde İnsanın İki Boyutu”. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 20 (Aralık 2023), 97-114.
<https://doi.org/10.59536/buiifd.1375164>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. /
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

*Bu çalışma, Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nde Dr. Öğretim Üyesi Svitlana Nesterova Coşkun danışmanlığında devam eden “Biyoloji Felsefesi Temelinde İnsanın İki Boyutu” başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Özet

Biyoloji felsefesi, son dönemlerde dünyada ve ülkemizde giderek artan bir ilgiyle karşılanan, canlıları anlama ve inceleme amacı güden önemli bir disiplindir. Bu alanda yapılan çalışmalar, genellikle deneye dayalı doğa bilimlerinden elde edilen yöntemler ve konular üzerine odaklanır. Biyoloji felsefesi, temelini oluşturan canlılar, evrim, insan, kültür ve toplumsal değerler gibi konular üzerine odaklanır. İnsanı anlayıp kavramak ve nihayet anlatıp açıklayabilmek biyoloji felsefesi alanının araştırma konularından biridir. Bu anlamda insanın temel özelliklerinden olan canlılık konusu da biyoloji felsefesinin üzerinde durduğu önemli meselelerdendir. Ülkemizde biyoloji felsefesi alanının öncü düşünürlerinden biri olarak öne çıkan Şaban Teoman Duralı (1947-2021), eserleri aracılığıyla bu alandaki temel kavramları derinlemesine irdeleyerek bu disiplinin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Duralı, özellikle insanın biyolojik ve kültürel boyutları arasındaki ilişkiyi ele alarak, bu iki boyutun birbirinden ayrılmaz bir bütünlük içinde olduğunu savunmuştur. Biz bu makalede yazımızın ana çerçevesini oluşturan “İnsanın iki boyutluluğu mümkün müdür?” sorusunu ayrıntılı bir biçimde açıklamaya çalıştık. Duralı'nın konuyla ilgili eserlerini inceleyerek düşüncelerini serimledik. Makalemizin devamında biyoloji felsefesinin tarihçesine odaklandık. Bu disiplinin ana problemlerinden olan mekanizm ve vitalizmin açmazları üzerinde durarak, söz konusu akımların insanı açıklama noktasındaki yanlışlarını Duralı'nın görüşleri çerçevesinde değerlendirdik. Bu bağlamda, biyoloji felsefesinin nasıl gelişme gösterdiğini ve bu gelişim sürecinde Duralı insanı açıklarken mekanizm ve vitalizme alternatif bir bakış olarak anti mekanist ya da anti vitalist bakış açısı yerine holistik yaklaşımı tercih etmiştir. Düşünürümüzün söz konusu yaklaşımından yola çıkarak biyoloji felsefesi içerisinde insanın nasıl konumlandığını anlamaya çalıştık. Duralı, insanın biyolojik yönünü "beşer" olarak adlandırarak, bu boyutu kültürel boyutla birleştirmiştir. Ona göre, insanın biyolojik ve kültürel boyutları, birbirinden ayrılmayacak kadar iç içe geçmiş ve bir bütünlük oluşturmuştur. Bu minvalde gerek genel olarak biyoloji felsefesi gerek ise Duralı'nın biyoloji felsefesine katkılarını ele alarak, insanın biyolojik ve kültürel boyutlarını birbirinden ayrı düşünmek yerine bir bütün olarak inceleyen yaklaşımları değerlendirdik. Özelde Duralı'nın görüşlerini temel alarak insanın, biyolojik ve kültürel boyutlarının bir bütünlük oluşturduğu sonucuna ulaştık.

Anahtar Kelimeler: Biyoloji felsefesi, Canlı varlık, Beşer, İnsan, Kültür, Holizm, Ş. Teoman Duralı.

Abstract

Philosophy of biology is an important discipline that aims to understand and study living things, which has recently attracted increasing interest in the world and in our country. Studies in this field generally focus on methods and topics derived from experimental natural sciences. Philosophy of biology focuses on the subjects that form its basis, such as living things, evolution, humans, culture and social values. Understanding and comprehending humans and finally being able to explain them is one of the research topics in the field of philosophy of biology. In this sense, the issue of vitality, which is one of the basic characteristics of humans, is one of the important issues that the philosophy of biology focuses on. Şaban Teoman Duralı, who stands out as one of the leading thinkers in the field of philosophy of biology in our country, has made this discipline widespread by examining the basic concepts in this field in depth through his works. Duralı, especially addressing the relationship between the biological and cultural dimensions of humans, argued that these two dimensions are inseparable from each other. In this article, we discuss the question "Is two-dimensionality of humans possible?", which constitutes the main framework of our article. We tried to explain the question in detail. We examined Duralı's works on the subject and presented his thoughts. In the rest of our article, we focused on the history of the philosophy of biology. We focused on the dilemmas of mechanism and vitalism, which are the main problems of this discipline, and evaluated the mistakes of these movements in explaining human beings within the framework of Duralı's views. In this context, while explaining how the philosophy of biology developed and the human being in this development process, Duralı preferred the holistic approach instead of the anti-mechanism or anti-vitalism perspective as an alternative perspective to mechanism and vitalism. Based on our thinker's approach, we tried to understand how humans are positioned within the philosophy of biology. Duralı called the biological aspect of humans "human" and combined this dimension with the cultural dimension. According to him, the biological and cultural dimensions of man are so intertwined that they cannot be separated from each other and form an integrity. In this context, we evaluated both the philosophy of biology in general and Duralı's contributions to the philosophy of biology, and evaluated approaches that examine the biological and cultural dimensions of humans as a whole rather than considering them separately. In

particular, based on Duralı's views, we came to the conclusion that the biological and cultural dimensions of humans form an integrity.

Keywords: Philosophy of Biology, Living Being, Human, Culture, Holism, Ş. Teoman Duralı.

Giriş

Canlılarla ilgili olayları ve canlı süreçlerini temel alan ve biyoloji bilimlerine dair deneysel alanı aşan konuları biyoloji felsefesi inceler. Biyoloji felsefesi konularını ve yöntemlerini canlılar alanından yani deneye dayalı doğa bilimlerinden elde eder. Bu alanın en temel sorunlarından birisi de 'insan varlığı' sorunudur. Sözü ettiğimiz konu eskiden beri felsefi sorgulamanın merkezinde yer almaktadır. Birçok düşünce geleneği insanın ruhani ile bedeni veya biyolojik ile kültürel olmak üzere iki temel boyuta sahip olan bir varlık olduğunu öne sürmüştür. İnsanı tanımlamada başvurulan temel kavramlardan biri de canlılıktır. Biyoloji felsefesinin köklerini oluşturduğunu söyleyebileceğimiz filozoflardan biri olan Aristoteles'in özellikle canlı tanımını çağdaş felsefeye entegre eden ülkemiz düşünürlerinden Teoman Duralı, özellikle *Biyoloji Felsefesi*, *Hayatın Anatomisi*, *Felsefe Bilim Nedir?* Adlı eserlerinde bu konuyu ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuştur. Bilindiği üzere çağdaş felsefe, 19. yüzyılın son dönemlerinden günümüze kadar gelen dönemi kapsayan gerek analitik felsefe gerek ise kıta felsefesinin ilerlemesiyle paralellik gösteren bir gelişim seyrine sahiptir. Çağdaş felsefe anlayışı içerisinde insan nedir sorusuna verilecek yanıtın canlılığın tanımında gizli olduğu düşüncesinden hareket eden Duralı, özellikle Aristoteles ile son derece önemli bir yol kat eden canlı tanımını güncel bir sunumla bizlere aktarmıştır. İnsanı, kapsamı son derece geniş olan biyoloji felsefesi çerçevesinden değerlendirmek için onun beşer yönünün temel biyolojik yapı taşlarını inceleyip metafizik olarak da yani kişi, varolan olarak değerlendirmenin sonucunda ulaşacağımız noktanın tek mil alemlerin hulasası olması kaçınılmazdır.¹

Doğanın canlıları kapsayan alanında, bir taraftan bireyler yaşam alanı ve beslenme için mücadele ederken, öte yandan türler arası üreyip yayılma alanı için farklı bir mücadelenin içerisindeyiz. Biyolojik bir varlık olan insanın ise öz olarak genel yaşamsal faaliyeti kültür içinde gerçekleşir diyebiliriz. Biyolojik anlamda canlı ve kişi olarak insanın oluşumunda üç birikim seviyesinin varlığı söz konusudur. Bunlar, türümüze özgü kalıtımla geçen özellikler, toplum içerisinde yaşarken edindiğimiz ve kendi gayretimiz ile ortaya koyduğumuz bileşimimizin verisi ve kişisel olarak oluşturduğumuz birikimler şeklinde sıralanabilir. İnsanın mensup olduğu türe has kalıtımı bizi canlılar evrenini keşfe götürür. Ait olduğumuz toplumsal

¹ Ş. Teoman Duralı, *Hayatın Anatomisi* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2020), 350.

birikimlere yöneldiğimizde de insan edimi olan kültür âlemini ve birey olarak temelimizi incelediğimizde ise kişilik dünyamızı keşfedebiliriz.² İnsan tüm bu özellikleriyle bir bütünlük oluşturur. İnsanın yalnızca biyolojik boyutu ele alınarak indirgemeci bir yaklaşımla açıklanması bu bütünlüklü yapı içerisinde çok doğru bir yaklaşım değildir. İnsanı açıklama konusunda Duralı'nın holistik bir anlayışa meyilli açıklamaları, insan yapısının özelliklerinden dolayı daha isabetli görünmektedir.

1. Biyoloji Felsefesinin Konusu ve Kapsamı

Biyoloji felsefesi, ülkemizde adı daha yeni yeni duyulan, dünyadaki gelişimi de uzun bir geçmişe dayanmayan bir alandır. Biyoloji felsefesinin ülkemizde tanınmasında Prof. Dr. Ş. Teoman Duralı'nın katkısı büyüktür. Duralı'nın *Biyoloji Felsefesi* eseri, içeriği bakımından bu alanla ilgili ülkemizde ilk eserlerden biri olma özelliği taşır.³ Alan olarak oldukça geniş bir araştırma-inceleme yelpazesi oluşturan biyoloji felsefesinin işleyişi ve görevleri hakkında bazı görüşlere değinen düşünür, öncelikle biyoloji felsefesinin konu devşirme alanlarından biri olan biyoloji biliminin önemi üzerinde durmuş ve bu alanı şu ifadelerle açıklamıştır:

“Demek ki insanın bünyesini, yapıca ve işleyişçe onun yakın ve uzak cümle akrabalarını inceleme konusu olarak kabul eden biyolojidir. İlk bakışta insana uzaktan dahi ‘akraba’ sayamayacağımız varolanları ele alan bilimlerden çok farklı ve çok daha karmaşık olan ve araştırma konularına uygun düşen özerk yolları, yordamları metodoloji, soyutlama, model ile teori kurma, tavrı ile ifade tarzını bulup hayata geçirmek, biyolojinin en başta gelen sorunudur.”⁴

Biyoloji bilimi alanının deneyle elde ettiği verileri mantık çerçevesinde inceleyip (analiz), söz konusu veriler arasında yine mantık çerçevesinde ilgi kurarak (sentez), kapsamlı teorik açıklamalar yapmak biyoloji felsefesinin görevidir. Biyoloji felsefesinin bunun yanında, deney verilerinin açıklanması konusundaki çalışmaları biyoloji bilimi haricinde diğer alanlarda kullanılan anlatımlarla ilişkilendirilerek, geniş çaplı açıklamalara müracaat etmesi de söz konusudur. Biyoloji felsefesi aynı zamanda, biyoloji bilimi alanındaki deneysel ve teorik ilerlemelerin, öncelikli olarak insan hayatına ne şekilde ve nereye kadar etki yapabilecekleri konusunda da tahminde bulunur. Kısaca biyoloji felsefesi gerek biyolojinin deneysel boyutundan gerekse genel felsefeden farklı bir araştırma alanı olmakla birlikte, biyoloji biliminin genel kuram ve prensiplerini felsefe perspektifinden yeniden inceleyen alandır.⁵

² Ş. Teoman Duralı, *Biyoloji Felsefesi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1992), 35.

³ Hayati Develi, "Türklük Bilimi Araştırmaları" *İlmi Araştırmalar Dergisi* 0/3 (Ocak 2014), 236-237.

⁴ Duralı, *Biyoloji Felsefesi*, 15.

⁵ Duralı, *Biyoloji Felsefesi*, 162.

Genel felsefeden ve biyoloji biliminin denel boyutundan farklılık arz eden biyoloji felsefesi alanı, kapsamının genişliği dolayısıyla aynı zamanda çeşitli anadallara da ayrılır. Söz konusu anadalların her biri ayrı uzmanlık gerektirir niteliktedir. Bu özelliği ile söz konusu alan felsefenin özellikle felsefe-bilim kısmı açısından büyük bir önem arz eder. Felsefe-bilim açısından oluşan öneme rağmen akla şu soru gelir: Biyoloji felsefesi yalnızca bilimin ya da bilim felsefesi alanının bir dalı mıdır? Duralı bu soruya, biyoloji felsefesinin, bilimin ve bilim felsefesinin dışında, insan hayatına dair önemine de vurgu yaparak şöyle cevap verir: “[...] onu salt bilimin ve bilim felsefesinin ötesinde, insan hayatının tüm köşe, bucaklarına seslenebildiği, asıl hatırdan uzak tutulmaması gereken noktadır.”⁶ Biyoloji felsefesi, bilim felsefesinin bir kolu olmakla beraber kapsamı dolayısıyla alanı bilim felsefesiyle sınırlamak doğru olmaz. Çünkü Duralı'ya göre, “biyoloji felsefesi, canlılar bilimine konu olan olaylar ile süreçleri tutarlı bir bütünlük halinde derleyip toparlamanın yanında, biyolojinin dışındaki bilimler, din ile sanat gibi kültür kurumlarını da hesaba katar.”⁷ İnsan gibi son derece kompleks bir yapıya sahip olan varlığı biyoloji felsefesi açısından incelemek de kapsamlı olacaktır. İnsanın gerek biyolojik bir varlık olması gerekse üreten kültürel değerler ortaya koyan bir varlık olması onu biyoloji bilimi dışında, din, sanat ve kültür unsurları çerçevesinde de açıklamayı gerekli kılmaktadır.

Duralı, günümüz biyoloji felsefesinin şekillenmesinde iki temel probleminin olduğunu vurgular. Bu problemlerin ilki mekanizmdir. Mekanizm, canlının biyolojik boyutunun görmezden gelinerek, cansız maddenin yasalarına indirgenerek değerlendirilmesidir. Duralı, biyoloji bilimi ve dolayısıyla biyoloji felsefesi açısından mekanizmi, “Mekanik nedensellik ile fizik-kimya yasallılığında başkasını kesinlikle reddeden mekanizm yahut fizikalizm yahut da indirgemecilik, biyolojiyi özerk bir bilim olmaktan alıkoyar” sözleriyle eleştirir.⁸ İkinci problem ise vitalizmdir. Vitalizm, mekanizme karşı ortaya çıkmış bir görüştür. Vitalizm canlının biyolojik boyutunu öne çıkararak, canlının bu yönünün özgün, özerk oluşunun önemini vurgular. Fakat vitalizm de bunları savunurken mistisizme kaymıştır.⁹ Duralı bu kayışı: “[...] doğrulanması yahut yanlışlanması imkânsız ilke ve önermeleri biyolojiye sokmaya kalkan ve yalnızca gayeliliği kabule değer bulan vitalizm de söz konusu bilimi pozitiflikten, dolayısıyla da bilim olmaktan uzaklaştırır” sözleriyle ifade eder.¹⁰

⁶ Duralı, *Biyoloji Felsefesi*, 69.

⁷ Duralı, *Biyoloji Felsefesi*, 69.

⁸ Duralı, *Biyoloji Felsefesi*, 95.

⁹ Duralı, *Biyoloji Felsefesi*, 88.

¹⁰ Duralı, *Biyoloji Felsefesi*, 95.

Biyoloji bilimi, dolayısıyla biyoloji felsefesi alanının bu problemleri hem dirimsel açıdan hem de ruhsal yönden incelemeye tabi tutulabilecek bir yapıda olan insanı açıklamak için yeterli değildir ve bu nedenle problemdir. Örneğin insanı açıklamak için indirgemeci bir anlayış benimsenir ise bu bizi insanı eksik tanımlayan bir sonuca götürür. Duralı holistik bir anlayış benimsenerek bu durumun aşılabileceği kanaatindedir. Çünkü holistik anlayışta, herhangi bir doğal mekanizmanın bütünlüklü yapısının o mekanizmayı oluşturan parça ve sistemlerden başka bir yapı oluşturduğu fikri hâkimdir. Mesela, insan her ne kadar birtakım sistemlerden (bağışıklık, solunum sistemleri gibi) oluşmuş olsa da onun belirlenmesi bu sistemlerle yapılamaz. Çünkü o, söz konusu sistemlerden farklı bir varlıktır. Holistik anlayışa göre alt sistem genellikle üst sistemin bir fonksiyonunu gerçekleştirir. Dolayısıyla incelenecek sistem bir bütün olarak değerlendirilmelidir. ‘Kavramsal olarak tüm boyutların birlikte değerlendirildiği bir yaklaşım veya orta ve dengeli bir yol’¹¹ gibi anlamları olan holizmde (bütünsellik) bütüncül bir anlayış vardır ve sistemin parçalarının birbirlerinden ayrılarak söz konusu sistemi açıklamanın yanlış olacağı görüşü benimsenir. Bunun nedeni ise insanın, fizik-kimya bilimlerine konu olan, durağanlık arz eden cismin aksine, ölçülüp biçilmeye, niceleştirilmeye hiç yatkın olmayan bir canlı olmasıdır. Bu nedenle, canlı bir varlık olarak insanı incelerken yöntem olarak indirgemeciliğin yerine holizmin benimsenmesi daha doğru bir tavidir. Çünkü biyolojik holizm anlayışında herhangi bir organizma, temel olan niteliklerini yitirmeden alt kısımlara parçalanmayan varlıktır. Bu anlayış, evrenin bir dizi parça yerine bütünden oluştuğunu temel alan bir görüşe dayanır. Dolayısıyla sadece dirimsel olarak açıklamanın yanlış olacağı bir canlı varlık olan insanı holistik bir anlayışla açıklamak daha yerinde olacaktır. Duralı’nın insana holistik bir bakış açısıyla yönelmenin gerekliliği konusundaki görüşünü destekler niteliktedir. Duralı’ya göre, ‘bütün, parçalarının toplamından fazlasıdır’ anlayışının temelinde gelişmiş olan holizm,¹² insanı açıklama konusunda indirgemeci bir anlayıştan yahut vitalizmin birçok açmazlar barındıran anlayışlarından daha güvenilirdir.¹³

¹¹ Seyfullah Şahinoğlu, “Çağdaş Bir Eğitim Yaklaşımı Olarak Holizm (Bütünsellik): Tarihsel Gelişim Bağlamında Kavramsal, Kuramsal ve Felsefi Bir Temellendirme”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/15 (2021), 423.

¹² Colin McIntosh, *Cambridge Advanced Learner’s Dictionary*, “Holizm” (London: Cambridge University Press, 2013), 744.

¹³ Duralı, *Biyoloji Felsefesi*, 95.

2. Canlılar Dünyasında İnsanın Yeri

Biyoloji biliminin inceleme alanı, basit örgütlü hücre organcıklarından hücreye, virüs ve bakterilerden insana kadar uzanan oldukça geniş çaplı, çok farklı ve karmaşık yapıları kapsar. Bu nedenle Duralı, canlı-cansız varlık ayrımından insana, insandan da onun mamulü olan kültür ve medeniyete uzanan kapsamlı ve biyoloji bilimi temelinde başlayan çalışmalarını, genelde felsefi alana meyilli değerlendirmeyi tercih etmiştir. Bu anlamda, canlı süreçlerin oluşumu ile insanın biyolojik (dirimsel) anlamda varoluşunun kökleri biyoloji biliminde yer alırken, insanı çevresi ile uyumlu yaşam koşullarına ulaştıracak şartların köklerini barındıran kültürü ise Duralı'nın -daha çok Kant'ın 'İnsan nedir?' sorusuna yönelimli olarak- felsefi anlamda cevaplamayı tercih ettiği görülür.¹⁴

İnsanı anlayıp kavramak ve nihayet anlatıp açıklayabilmek biyoloji felsefesi alanının araştırma konularından biridir. Bu anlamda insanın temel özelliklerinden olan canlılık konusu da biyoloji felsefesinin üzerinde durduğu meselelerdendir. Biyoloji biliminin önemli sorunlarından olan canlılık konusunun, çağdaş bilim tarafından incelemeye alınan olgulardan olmaması önemli bir sorundur.¹⁵ Bu soruna vurgu yapan Duralı, Aristoteles'in görüşleriyle son derece önemli bir noktaya ulaşan canlılık konusunu, güncel bir hale getirerek açıklamaya çalışmıştır.¹⁶ Canlılık konusunun önemi daha çok insanın anlaşılması noktasında ortaya çıkıyor. Duralı bu durumu, "Canlıyı gerekli ölçüde belirleyemedikçe de insan olarak kendimizi doğru düzgün anlamamızın söz konusu olup olmayacağı ise tartışmaya açık bir sorudur" sözleriyle açıklamaktadır.¹⁷ Canlılar amaca yönelik hareket eden (teleolojik) bir sisteme sahiptirler.¹⁸ Canlı varlığın bu özelliğini biyolojik anlamından çok felsefi anlamda açıklamaya çalışan Duralı, canlı varlığı mekanisizm ve mekanisizm-teleoloji arasındaki karşıtlık durumu açısından ve biyolojik açıdan da inceler. Bu incelemeler sonucunda düşünür şu yorumu yapar:

"İster temel basamakları isterse en karmaşık görünüşleri dile getirsin, bir biyoloji önermesi, nedensellik ilkesine mi yoksa gayeliliğe mi dayanılarak belirlenir? İşte yeniden ana soru hevengimize döndük: Mekanisizm mi, teleoloji mi? Yoksa: İkisi bir arada mı bulunmalı? [...] bugün bir bilim ilkesi olarak benimsenen teleonomi şekliyle gayeliliğe başvurmaksınız edemiyorlar artık."¹⁹

¹⁴ Ş. Teoman Duralı, *Sorun Nedir?* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021), 152.

¹⁵ Duralı, *Sorun Nedir?* 155.

¹⁶ Ş. Teoman Duralı, "Metinler Işığında Aristoteles'in Canlıyla ve Canlının Evrimiyle İlgili Düşüncelerine Problematik Yaklaşım", *Felsefe Arkivi* 24(0) (2012), 259.

¹⁷ Duralı, *Biyoloji Felsefesi*, 164.

¹⁸ Elliott Sober, *Biyoloji Felsefesi* (İstanbul: İmge Kitapevi Yayınları, 2009), 68.

¹⁹ Ş. Teoman Duralı, *Canlılar Sorununa Giriş* (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1987), 130.

Bu konudaki esas meselenin ise, evrenin işleyiş sisteminde aramamız gereken şeyin ne olduğunun bilinmesi olduğunu vurgulayan düşünür, bu sistem mekanik olarak mı yoksa bir gayeye matuf olarak mı işliyor sorusunu sorar ve mekanizmin bizi fizik olana, gayeliliğin ise metafizik olana kanalize ettiğini belirtir. Canlılık konusuyla ilgili tüm elde edilen bilgilerden sonra, Duralı ulaştığı noktayı şu cümlelerle ifade eder:

“Bütün bu bildiklerimiz ışığında, (...) cansız-canlı, giderek res cogitans-res extensa ikiliği sorununu çözüp aşmış olmanın hâlâ pek uzağında bulunduğumuzu kabul etmek zorundayız. İleride çözülebilir mi? Belli değil. [...] halledilmesi muhakkakmışçasına, sorunu çözmeye çalışmalıyız. Felsefe-bilimin kalbi durumundaki spekulativ-olmayan metafizik, düşünen, araştıran insanı ‘her dem taze’ sorunlarla beslemektedir.”²⁰

Canlı varlığı, canlı-cansız ayrımının yanı sıra, Duralı maddî-mekanik dünyaya bağımlı bir özerklikle de tanımlayarak bu durumu şöyle ifade eder:

“Canlılık, maddî-mekanik olaylar katmanından mı türemiştir sorusuna denetleyebilir-denetlenebilir türden açık cevabımız yoktur. Bildiğimiz, ikisi arasında geçiş sahasının var olduğudur. Nihayet canlı, hangi örgütlenmişlik seviyesinde durursa dursun, bir işleyişler bütünüdür. Zemini maddî-mekanik olmakla birlikte, işleyişin bütünü, ‘maddî- mekanik-ötesi’, demek ki ‘organik’ tir. Başka bir anlatıyla, canlılık, maddî-mekanik dünyaya bağımlıdır; fakat aynı zamanda özerktir.”²¹

Evrin basamaklarının üst sıralarında yer tutan hayvanlar biraz daha özerktir. Bu özerkliğin derecesini ‘çeyrek’ kelimesiyle açıklayan Duralı, insanın ise tamamen özerk, hür bir canlı varlık olduğunu belirtir. İnsanın bu tamamen özerk olan yapısı insanda tercihte bulunma özelliği oluşturur. Düşünür, insanın tercihi doğrultusunda karar vermesini sağlayan etkenin ise ancak insanın manevi boyutuyla açıklanabileceğinin altını çizer. İnsanın karar verme ya da tercihte bulunmasının nedeni, onun kalıtsal olarak gelişen yönü ya da fizik ve kimya -insanın dışındaki- gibi etkenler değil de ruhani yönüdür. Düşünürümüz insanın ruhani (manevi) yönünü ise şöyle tanımlar: “Etkisini alıp duyduğumuz, ama ettiricisini bizzat gösteremediklerimizi manevi etkenler yahut amiller şeklinde deneyimlendiriyoruz.”²² İnsanın bütünlük arz eden yapısı içerisinde -her ne kadar Duralı daha çok manevi yöne dayandırsa da- tercihte bulunmasının nedeni olarak biyolojik boyutu da dikkate alınmalıdır. Çünkü tercihin eyleme dönüşmesi beden ile gerçekleşir. Tercihi anlamlandırmak son kertede bedene ait bir işler.

²⁰ Duralı, *Hayatın Anatomisi*, 158.

²¹ Duralı, *Sorun Nedir?* 172.

²² Duralı, *Hayatın Anatomisi*, 31-32.

3. Biyoloji Felsefesi Bağlamında Kültür

Biyoloji felsefesi alanı, biyoloji bilimi alanının konusu durumundaki olay ve aşamaları iç tutarlılığı olan bir bütünlük içerisinde düzenlemekle beraber, diğer bilim alanları ve gerek dini gerekse sanat alanına ait kültürel kuruluşları da işin içerisine dâhil eder. Duralı bu durumun olağan olduğu görüşündedir. Çünkü ona göre, eğer biyoloji bilimi alanının ve de biyoloji felsefesinin esas hedefi insana ait yaşamı bütünlüklü olarak ele alıp açıklamaksa, o zaman insanın dirimsel yönü kadar önemli olan yapıp-etmeleri de ele alınmalıdır. Düşünür bu durumu insanın iki boyutlu oluşuna bağlar. İnsan, oluşumuna kendi katkısının bulunmadığı, kendinin dışında olan fakat içerisinde yaşamını sürdürdüğü doğaya aittir. Bunun yanı sıra insan, kendisinin oluşturduğu kültürel ortama da aittir. Duralı bu durumu Conrad Hal Waddington'nın dilinden şu şekilde ifade eder: “Gerçekten de Conrad Hal Waddington'nın dediği gibi, ahlâk değerlerini yaratmakla insan, yepyeni bir evrim çeşidinin boşandırıcısı ile sürükleyicisi olmuştur.”²³ Duralı insanı diğer canlı varlıklardan ayıran özelliklerden söz ederken onun kültürel kalıtım niteliği taşımasının üzerinde durur. İnsanın ortaya koyduğu ahlaki değerler ve kültürel unsurlar nesilden nesile aktarılan bir yapı arz eder.²⁴ Biyoloji felsefesinin adadallarından olan bioetik söz konusu unsurların ortaya çıkışında oldukça önemlidir. Duralı bu anlamda ahlaki biyoloji temelinde şu şekilde izah eder: “Temelde canlı olan insanın eylemlerini düzenleyen -kuralkoyucu (normativ)- yahut tasvir eden -tasvirici (deskriptiv)- ahlâkın (etik), ilkelerini canlılığı dikkate alarak tespit etmesi gerektiği açıktır.”²⁵

Duralı biyoloji felsefesi alanının çeşitli dallara ayrıldığını, bu dallardan özellikle ‘Biyoloji Ahlâkı (Biyoetik)’ dalının, insanın gerek bireysel olarak gerekse toplumsal bir varlık olarak yaşamını ele aldığı altını çizer.²⁶ Biyoloji felsefesinin bu adadalı düşünürümüz şu ifadelerle açıklar: “Canlı varlık olarak insanın, doğal çevresini eylemleriyle yapma (sun’î) ortama dönüştürmesini, öte yandan da bu eylemlerin doğurduğu sonuçları kâh toptan, kâh tek tek ele alan bir biyoloji felsefesi adadalıdır.”²⁷ Dolayısıyla biyoetik, biyoloji felsefesi içerisinde kültürün izahı için başvurulması gereken önemli dallardan biridir.

Karmaşık bir yapıda olan insanı üç tabakaya ayırmak mümkündür. İnsanın ilk tabakası cansız (inorganik) maddelerden meydana gelmiştir. Diğer bir tabakayı ise canlı (organik) maddeler oluşturur. İnsanın bu dirimsel (biyotik) tabakasını Duralı insanın beşer yanı olarak

²³ Duralı, *Biyoloji Felsefesi*, 175.

²⁴ Duralı, *Biyoloji Felsefesi*, 175.

²⁵ Duralı, *Biyoloji Felsefesi*, 175.

²⁶ Duralı, *Biyoloji Felsefesi*, 162.

²⁷ Duralı, *Biyoloji Felsefesi*, 176.

tanımlarken, en üst tabakayı ise insan olarak adlandırır. İnsanın insan yönü aynı zamanda onun açıklaması hiç de kolay olmayan manevi yönüdür. İnsan beşer yanıyla biyoloji bilimi açısından açıklanıp incelenebilir iken, insan yanının manevi boyut oluşturmasından dolayı biyolojik olarak açıklanması mümkün olmamaktadır.²⁸ Duralı, insanı canlı bir varlık olarak açıklarken canlı kavramının farklı dillerdeki anlamlarını da incelemiştir. Farsça ruh anlamı taşıyan canın Arapçadaki karşılığı ise nefistir.²⁹ Yunan dilinde ise can, hayat manası taşır.³⁰ O, insanın bu canlı yanını beşer olarak ifade eder. Diğer canlılarla ortak özellikler gösteren bu maddi yönü, insanın hayatta kalmasını sağlayacak bir takım bedensel ihtiyaçların -yeme, içme, uyku, vb.- giderilmesini gerekli kılmaktadır. İnsanın insan olma yönü ise onun manevi yanını oluşturur. Duralı'ya göre insanın manevi yönünde ruhtan söz etmek gerekir.³¹ Üç tabakadan oluşan insanın en üst tabakası, onun insan olma vasfını elde ettiği kısımdır. Beşerlik ise gerek hayvan gerekse bitki gibi diğer canlı varlıklarla ortak özellikler gösterdiği için daha alt tabakada yer alır. İnsanın bu iki yönü birbiriyle bağlantılıdır ve biri olmadan diğeri olamaz.³²

Beşer insanın maddi boyutuna bedenine matuf bir özelliği iken, onun manevi boyutunu ise ruhu oluşturur. İnsan beşer olma vasfının üstüne ancak insan olarak çıkabilir. İnsanın insanlık aşamasına ulaşması da ancak kültürel zeminde olabilmektedir.³³ Canlı bir varlık olarak doğada var olan beşer, beşer olma özelliğinden insan olma aşamasına ancak kültürel bir zeminde, toplumsal bir yaşam içerisinde ulaşır. İnsanın düşünen bir canlı olarak zihninde oluşturduğu tasarımlarını hayata geçirme yetisine sahip oluşu birtakım etkenlere bağlıdır. Bu etkenler, insanın hür olması, iradesinin olması ve manevi boyuta sahip olmasıdır. Dolayısıyla onun toplumsal ve kültürel bir ortamda gelişmesidir. Duralı insanın karmaşık yapısında bulunan özelliklerini bazı yönlerden kıyaslar. Örneğin, onun beşer ve insan yönünü dünyada kalma süreleri açısından karşılaştırır. O insan ve beşerin ömür sürme durumlarını izah ederken, insanın ömrünü hayat, beşerin ömrünü ise yaşam kelimesi ile karşılar. Beşerin, insanın diğer canlı varlıklarla olan ortak yanının göstergesi olduğuna daha önce değinmiştir. İşte insanın beşeri yanı, onun hür bir yaşam kuramamasının nedenidir. Canlı varlıklar dünyada kendileri için oluşturulmuş biyotik koşullara uyumlu bir şekilde yaşamlarını devam ettirmek zorundadırlar. İnsan beşeri yönünü aşip insanlaşma aşamasına geçtiği vakit, yaşam

²⁸ Duralı, *Hayatın Anatomisi*, 37.

²⁹ Duralı, *Hayatın Anatomisi*, 35.

³⁰ Duralı, *Sorun Nedir?* 190.

³¹ Duralı, *Sorun Nedir?* 63.

³² Duralı, *Sorun Nedir?* 62.

³³ Ş. Teoman Duralı, *Sorun Çağının Anatomisi* (İstanbul: Şule Yayınları, 2009), 108.

koşullarının zorunluluğundan azade olmakta ve hayat sürmeye başlamaktadır. İnsan olma vasfına ulaşan beşer, doğanın ona sunduğu yaşam koşullarının üzerine, tasavvur ettiği fikirleri koyar.³⁴ Duralı insanın beşerlikten insan seviyesine ulaşmasını şu şekilde açıklar: “Canlılardan beşer dünyaya geldikten sonra inanç varlığı insana dönüşür. Canlılığını sağlayan dirim işleyişleri evrim-kalıtım süreçlerince ona ekilmiştir. Buna karşılık inanç unsurlarını doğa değil de, toplum-kültür ortamı ona öğretir.”³⁵ İşte insanın toplumsal ve kültürel ortamda kendine ait özelliklerin bir getirisi olarak oluşturduğu değerler, onun diğer canlı varlıklardan ayrı olarak dünyada farklı bir zaman sürmesini sağlamıştır. Bu geçirilen zamana hayat denir ve bu yalnızca insana özgüdür. Duralı bu durumu şöyle açıklar:

“O, dirimsel (Fr biotique) bünyesinin yanına hiçbir canlının yapamadığı, yapamayacağı bir işi becermiş, kültür çevresini kurmuştur. Bu bakımdan bir ‘biyokültür’ varlığı olarak insanın, öteki canlılardan farklı şekilde, salt dirimli yahut yaşamı bulunmayıp ‘hayat’ı da vardır. Hayat, anlaşılacağı üzere yalnızca biyolojik süreçleri dile getiren ıstılah değil. Onları içermekle birlikte, insanın ‘sosyokültürel’ etkinlikleri ile üretmeleri de onun anlam kapsamına girer. Demek insanın nevişahsına münhasır biyokültürel bütünlüğünü yansıtan ıstılah, hayattır.”³⁶

İnsanın özelliklerinden birisi de hür olmasıdır. Beşere sunulmuş olan yaşamın insanlığa evrilme aşamasında hayat olarak tanımlanması Duralı’ya göre beraberinde hür olmayı getirir. İnsanın kendi isteği ile tercihte bulunma yetisine ise irade denir. İşte insanın hür oluşu iradesini kullanma aşamasında ortaya çıkar. Yalnız irade için iki temel özellikten söz edebiliriz: tercih ve yönelme. Yönelme, tüm canlılara özgü bir duygu olmakla beraber canlılar arası iletişimin de temelidir. Canlılardaki yapının kompleksliği arttıkça (hayvan), yönelimle birlikte tercihte bulunma ortaya çıkar. Hayvanlarda (insanın beşer yönü de dâhil edilerek) bu noktada duyarlılığın yanında zekâ da belirir. Bu iki özelliği zekâ dışında dimağ faaliyetleriyle ortaya koyan yegâne canlı varlık ise insandır. Duralı bu durumu şu sözlerle ifade eder: “Koyduğu yahut seçtiği maddi yahut manevi gayeye ulaşmak üzere uygun yolu yahut aracı seçen, tercih eden insan, irade örneği sunar.”³⁷

Duralı insanı yalnızca beşer boyutuna indirgemenin onu anlamlandırma açısından son derece yanlış olacağına vurgu yaparak insanı şöyle izah eder:

“Zira insan, önünde sonunda, tanış olduğumuz tek mil âlemlerin hülasasıdır. Onu bi’fasıl çözmeyi başarsak, bu, bizlere gerçekliği anlaşılır kılacağı gibi, hakikat âleminin kapısını dahi aralayabilir. İnsanın fizyolojik, morfolojik, anatomik,

³⁴ Duralı, *Hayatın Anatomisi*, 351.

³⁵ Ş. Teoman Duralı, *Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010), 206.

³⁶ Duralı, *Hayatın Anatomisi*, 40.

³⁷ Duralı, *Biyoloji Felsefesi*, 213.

metabolik, evrimsel-kalıtsal özelliklerden oluşan görünür beşerliliği gerçeklik dünyasında mütalaa olunmalıdır. Burada o, biyolojinin deney ve mantıkla iş birliğinden elde edilmiş kurallar ile yasalar çerçevesinde anlaşılır. Ancak insanın varlık aslına yöneldiğimizde gerçekliği aşarız. Filvaki, duyularla algılara gerçeklik-ötesi kapalıdır. Dirim dışı-toplum-medeniyet kurucu, yapıcı insan, gerçeklikte görünüp tespit olunan, lakin bu dünyada izah olunamayan bir var olan, varlıktır.”³⁸

Duralı'nın tabiriyle insanın “gerçeklikte görünüp tespit olunan” bir varlık olması onun yine gerçeklik âleminde açıklanabilmesini mümkün kılmaktadır. Görünen canlı bir varlık olarak insan, fizik alanının nesnesidir. O, sadece düşünülen insanı ise metafizik alanın konularından biri olarak görür. Beşerlikten insanlığa geçişle insan, gerek fizik-kimya gerekse biyolojik koşullarına mecburiyetten azade olur. Beşerin -onun iradesi dışında verilmiş olan- yaşamı üzerine, insan zihinsel olarak oluşturduğu tasarımı inşa eder. Duralı bu durumu şöyle ifade eder: “İnsanın kurup geliştirdiği bu yeni tarz, verilmiş beşerî olandan farklı olarak, eşi benzeri bulunmaz unsurlar taşır. Bunlar biyolojik olmaktan ziyade toplumsal/kültürelidir.”³⁹ Düşünür insanı beşere indirgeyen görüşleri eleştirirken, -daha önce de söz ettiğimiz gibi- söz konusu indirgemeciliğe alternatif olarak holistik görüşü benimser. İnsanın kompleks bir varlık olarak beşer yönü hayvanlarla benzer biyolojik özellikler taşırken onu insan olma vasfına ulaştıran nitelikleri ise nevi şahsına münhasırdır.⁴⁰ Bu yapıdaki bir canlı varlığın ise indirgemeci bir tavırla izahı eksik olacaktır.

Canlı-cansız varlık meselesinden, insanın oluşumuna kadar birçok önemli konu üzerinde derinlemesine çalışmalar yürütmüş olan Duralı, insanın yaşamı içerisinde diğer canlılardan ayrıldığı noktalardan biri olan kültür meselesine de yoğunlaşmıştır. İnsan iki boyutlu bir varlıktır. O bir yönüyle biyolojik bir yapı arz ederek fiziki alanda bulunur. İnsanın diğer bir boyutu ise ona kişiliğini veren, ‘ben’ine kişiliği yerleştiren manevi boyutudur. İnsan bu yönü ile kültürü oluşturur. İnsan bu iki boyutuyla hem fiziki doğa ortamında hem de kendi oluşturduğu kültürel ortamda gelişim gösterir. İnsanı sadece materyalist bir bakış açısıyla bedenden ibaret görmek yanlış bir yaklaşımdır. O anlama ve anlamlandırma yeteneğine sahip bir varlık olarak manevi yönü de olan bir canlıdır. İnsanın kişiliğinin şekillenmesinde etkin olan şeylerden birisi onun soyaçekimiyken diğeri ise, toplumsal yaşam içerisinde elde ettiği ve kendisinin ve diğerlerinin katkılarıyla oluşan kültürel birikimlerdir.⁴¹ Duralı kültürel birikimlerin ortaya çıkış temelini şu sözlerle açıklar: “[K]işisel birikimlerimizi taşıyıp getiren

³⁸ Duralı, *Hayatın Anatomisi*, 351.

³⁹ Duralı, *Hayatın Anatomisi*, 351.

⁴⁰ Duralı, *Biyoloji Felsefesi*, 214.

⁴¹ Duralı, *Hayatın Anatomisi*, 164.

kanallardan biri içine doğduğumuz toplum-kültür ortamındaki maşeri/kollektif, öbürü ise bireysel ve toplumsal irademizden bağımsız kalıtsal birikimdir.”⁴² Kültürün ortaya çıkması topluluk halinde yaşamın bir sonucudur. Çünkü insan tek başına kültürü oluşturmaya muktedir değildir. Kültürün oluşumu için insanın mutlaka diğer insanlarla bir arada olması gerekir.⁴³ Duralı'ya göre, tek hücrelilerden insana varana kadar canlı varlıkların geneli bazı durumlarda -beslenme, savunma, çoğalma vb.- türlerine gereksinim duyarlar. Bu sebepten topluluk olarak hayat sürdürmek canlılarda karşılaşılan açık bir özelliktir. Duralı toplumsal alanda görülen özellikleri ise şöyle sıralar:

“1) İlişkilerle bağlanmış, birbirleriyle ilinti halinde bulunan belirli parçalardan kurulu bir bütün; 2) Bütüne bağlı parçaların -bireylerin- arasındaki çarpışmalar ile ilişkilerden doğan sonuçların, bütünü ilgilendirmesi; 3) Genel ilişkilerden ötürü, her [bir] aradalık -dolayısıyla her toplum olayı- aslında bir bağlı bulunma durumudur.”⁴⁴

Dolayısıyla Duralı'ya göre toplumsal ilişkilerin ve olayların nedeni, toplum bireylerinin birbirlerine olan bağılıklarıdır. Topluluk halinde yaşayan canlıların bu birlikteliklerini sağlayan bağların nasıl kurulduğunun bilinmesi oldukça önemlidir. Duralı insanın toplumsal bir varlık olarak diğer canlılardan farklı oluşunu şu şekilde izah eder: “Öteki bütün canlılardan esastan farklı olan insan, genetik yetileri bakımından belirli bir tür ortamına doğmaz. O, yeryüzünün, öyle ki oranın dışındaki her çeşit ortama açıktır. Bu onun, ilkin son derece zayıf, sonradan da güçlü kılan ‘nevi şahsına mahsus’ kimliğidir.”⁴⁵ Dünyaya geldiğinde ilk önce yaşam sürdürme konusunda son derece güçsüz olan insan, topluluk halinde bir yaşamla varlığını sürdürebilir. Topluluk olarak yaşam süren insan, doğa ortamından temin ettiği gereçlerle yeryüzünde olmayan değişik yeni ortamlar oluşturmuştur. Söz konusu yapay ortamlar kültürleri meydana getirmiştir. Dolayısıyla insan, -Duralı'nın tabiriyle- “toplum-kültür varlığıdır.”⁴⁶ Bu özellikleri dolayısıyla onun hem cinsleriyle diğer canlı varlıklara oranla daha çok ilişkide bulunması gerekir. İnsan dışındaki canlı varlıklar genetik yapılarında olan tek boyutlu kodlar ile iletişim kurarken insanın iletişim şekli Duralı'ya göre daha farklıdır ve o bunu şöyle açıklar:

“İnsanların ise, kendi genetik bünyelerinden kaynaklanan yatkınlıklarını işleyip geliştirerek meydana getirdikleri *çokboyutlu* ve toplumsal-kültürel uzlaşmalara

⁴² Duralı, *Hayatın Anatomisi*, 164.

⁴³ Duralı, *Sorun Nedir*, 32.

⁴⁴ Duralı, *Biyoloji Felsefesi*, 234.

⁴⁵ Duralı, *Biyoloji Felsefesi*, 214.

⁴⁶ Duralı, *Biyoloji Felsefesi*, 214.

dayalı yapma kodlarla ve bunlar arasındaki pek çetrefilli bağlantılarla kurdukları bildirişme sisteminin temelinde dil yatar.”⁴⁷

Topluluk halinde yaşayan canlılar arası bağların en önemlisi iletişimidir. Canlılar arasındaki iletişimin türlere göre farklılık gösterdiği açık bir gerçektir. Örneğin hayvanlar, hayvanlar da iletişim kurarlar fakat onların iletişimi insanın kurduğu iletişimden farklı olarak sadece işaretleşme ve belli bir takım anlam ifade etmeyen sesler çıkarma şeklindedir.⁴⁸ İnsanların iletişimi ise işaretleşmenin yanında canlılar arasında yalnızca insana özgü olan, anlamlı söz öbeklerinden oluşan ve insanın en önemli iletişim aracı olan dille gerçekleşir. Dil ise kültürün en önemli unsurlarındandır. Dilin temel birimi sözdür. İletişim üzerinde iradenin söz konusu olduğu yerde ise bildirişme vardır. Bildirişme denilen ve yalnızca canlılar arasında gerçekleşen iletişimde, söz sahneye çıkıyorsa artık orada dil vardır. Dille bildirişme ise insana mahsustur.⁴⁹ Sözlü ve yazılı kültürün gelişmesinde esas olan ise, dildir. İnsan dil sayesinde oluşturduğu kültürel özellikleri nesilden nesile aktararak, kültürel değerleri korur ve onların gelişimini sağlar.

Duralı insanın biyolojik ve kültürel yönden hem gerici hem de ilerici olduğu iddiasındadır. O bu durumu şöyle izah eder: “İnsan hem canlı hem de kültür varlığı olarak geçmişin ürünüdür. Avami siyasi bir söze başvurursak, insan hem doğal hem toplumsal kalıtımı bakımından ‘gerici’dir.”⁵⁰ İnsan kalıtımsal yönüyle ana ve baba vasıtasıyla çok önceki canlı varlıklara, çekirdeksiz hücrelere dayanırken, toplumsal ve kültürel yönüyle ise - ki burada Duralı dilin öneminin ağırlığından söz eder- şu anından çok daha gerilere gitmektedir. Fakat insan bazı yönleriyle de ilericidir. Mesela her çocuk iç ve dış yapı olarak ana-babasına benzediği gibi birtakım farklılıkları da vardır. Duralı benzer durumun kültürel ve toplumsal düzlemde de söz konusu olduğunu söyler. Kuşaklar boyu devam eden değer aktarımı söz konusudur. Gelenek bu duruma örnektir. Yalnız, her kuşak, kendine ait görenek ya da değerlerde birtakım değişimler olur ve bazı kültürel unsurlar sonraki kuşağa öyle geçer.⁵¹

Kültürel bir varlık olan insanın beşer yönünü insan olmaya doğru eviren şeylerden biri de onun varlıkları anlamlandırabilmesidir. İnsanın varlığa yüklediği anlamın temelinde içinde bulunduğu kültürel ortam vardır. Tüm canlılar gibi kendi türüne ihtiyaç duyup, topluluk

⁴⁷ Duralı, *Biyoloji Felsefesi*, 214.

⁴⁸ Duralı, *Biyoloji Felsefesi*, 238.

⁴⁹ Duralı, *Biyoloji Felsefesi*, 234-235.

⁵⁰ Ş. Teoman Duralı, “Tarihin Dayanılmaz Ağırlığı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/11 (Aralık 2021), 117.

⁵¹ Duralı, “Tarihin Dayanılmaz Ağırlığı”, 117.

halinde yaşam süren insan, içerisinde büyüdüğü aile ya da toplumdaki edindiği dilsel, dinsel, tarihi ve kültürel unsurlarla kendini geliştirir. İnsanın kültürel boyutunun ona kattığı anlamlılığın önemine vurgu yapan Duralı, genel anlamdaki felsefi ve biyolojik bakış açısıyla mekanizm odaklı bir evren anlayışıyla indirgemeciliğe karşı çıkmıştır. Beşer yönünün belli ölçüde mekanizm ve indirgeme yoluyla açıklanabileceğini kabul etmekle birlikte, son derece karmaşık bir yapıda olan insanın tam anlamıyla bu yöntemlerle açıklamak çok da mümkün görünmemektedir. Çünkü insan, his ve duyularıyla kendisini anlayıp diğer canlılardan ayırt eden bir yapıdadır. İnsanın bu yönü söz konusu yöntemlerle irdelenip açıklanabilecek bir yapıda değildir. Beşerlikten insanlığa geçiş, insanın doğduğu toplum yapısında ortaya koyduğu değer ve ürünlerle olur. İnsandaki bireysellik ise diğer canlı varlıklardan farklı olarak 'ben' şeklinde açığa çıkar. Zamana bağlı olarak gelişen duyup anlama ve anlamlandırma kendini başkalarından ayırt etme yetisi, belirli olan 'ben'in tarihini oluşturur. Tarihi kesintiye uğraması neticesinde ortaya çıkacak durumu Duralı şu ifadelerle açıklıyor: "Öyleyse 'ben', 'tarih verisi' bir varolandır. 'Tarihi' kesintiye uğrar, 'tarihliliği'ni unutursa, o insanın 'benliği' sarsılır, giderek çöker" böyle bir duruma düşen insana insan dememiz ne kadar doğru olur. Duralı'ya göre benliği sarsılıp çöken insan beşer seviyesindedir. Yani yalnızca biyolojik unsurlarıyla varlığını devam ettiren diğer canlılar seviyesindedir.⁵² Bireylilik, benlik gibi kavramlar önce, özellikle insana aittir. Çünkü insan, biyolojik yönüne ilave olarak diğer canlı varlıklarda olmayan bir başarıya imza atarak kültürel alan oluşturmuştur. Bu nedenle insanın diğer canlı varlıklardan farklı olarak -biyo-kültür varlığı olarak- yalnızca biyolojik, dirimsel yaşamı dışında bir hayatı söz konusudur. Hayat her ne kadar biyolojik özellikler taşısa da içerisinde sosyo-kültürel faaliyet ve ürünlerini de barındırır.⁵³ Hayatı inşa eden insanlar tek tek öznedir. Duralı her öznenin ise, kendini dışa vurup ifade etme tarzının o öznenin kişiliğini oluşturduğunu söyler.⁵⁴ Kişilik özelliklerinden dolayı her insan bir kişidir. Duralı birey ve kişiyi ise şu cümlelerle izah eder:

"Şu durumda nasıl Fizik-biyotik seviyede 'bireylilik'ten bahsedebiliyorsak, 'kültür-sosyo-psişik' düzlemde de 'kişilik'ten öyle söz edebiliriz. Her bir insanın 'kimlik'i, onun fizik-biyotik 'bireylilik'i ile 'kültür-sosyo psişik' düzlemde de 'kişilik'inin 'bileşimi' değil, imtizacıdır. [...] iki yahut daha fazla farklı 'mizac'ın, 'tabiat'ın, iç içe geçip bütünleşmesi, "imtizac"dır."⁵⁵

⁵² Duralı, *Sorun Nedir?* 50.

⁵³ Duralı, *Biyoloji Felsefesi*, 119.

⁵⁴ Duralı, *Biyoloji Felsefesi*, 121.

⁵⁵ Duralı, *Biyoloji Felsefesi*, 121.

Kısaca insan, bedenle içgüdüler ve sezgilerle ve zekânın yanında, akıl ile zihnin bütünlüklü bir yapı (imtizac) arz etmesidir. İşte insanda ortaya çıkan benzersiz yapı, akıl ve zihindir. Fakat insan yalnızca akıl ve zihinden oluşmuş değildir. İnsanda beden, içgüdüler, zekâ ve sezgi olmasa, akıl ve zihin de olmazdı. Bu sayılanların bir arada uygun durumda işlemesi insan bireyini meydana getirir. Yani canlı varlıklar içerisinde yalnızca insan kendi çabalarıyla insanlığını oluşturabilir. Zihin temelinde gerçekleşen insan-olma arzusu aslında iradedir. İnsandaki irade ise bilincin varlığının göstergesidir. Bilinç sahibi insan kişi durumundadır. Kimliğin açığa çıkması da kişiliğe sahip insanın 'ben' olmasını ortaya koyan benzersiz nitelikleri sayesinde olur. Duralı toplum kimliğinin ise tarih olduğunu söyler. Dolayısıyla tarih, hem insanın birey olarak bilincidir hem de toplumun bilincidir. İnsan ve toplum bilincinin dayanak noktası ise hafızadır. Duralı toplum hafızasında aktifliğini muhafaza eden değerlerin geleneği ortaya çıkardığını belirtir. Gelenek-görenek halini alan değerler de kültürü meydana getirir. İnsan yaşamının tüm alanlarını araştırma alanı olarak değerlendiren biyoloji felsefesi, insanın yaşantısına şekil verip hayata dönüştüren kültürü de araştırma kapsamına alır.⁵⁶

Sonuç

Klasik felsefe anlayışını günümüz felsefe potasında işleyip güncel bir yol benimseyen Duralı, canlı ve insan konularında Aristoteles ve Kant etkilerini eserlerinde oldukça bariz bir şekilde serimlemiştir. Aristoteles'in özellikle canlı ile ilgili görüşleri son derece yeni bir alan olan biyoloji felsefesinin temelini oluşturur diyebiliriz. Bu alanın günümüzde tanınmasında ve ülkemizde gelişmesinde son derece büyük katkıları olan Duralı, insanı tanımlarken öncelikle yapmamız gereken şeyin canlı kavramına odaklanmamız gerektiğinin altını çizer.

Biyoloji felsefesi çerçevesi içerisinde insanın biyolojik ve kültürel boyutu, Duralı'nın yürüttüğü çalışmalar temel alınarak işlenmeye çalışılmıştır. İnsanın biyolojik boyutunu beşer kavramıyla açıklayan Duralı, aynı zamanda toplumsal bir varlık olan insanı kültürün kurucusu olarak nitelendirir. Bu çalışmada insanın söz konusu iki boyutu biyoloji felsefesi kapsamında ve Duralı'nın görüşleri temelinde değerlendirilmiştir. Bunun için öncelikle felsefenin konularından olan ve insanı tanımlamada açıklanması öncelikli konulardan olan canlılık meselesi aydınlatılmaya çalışılmıştır. Duralı canlılık meselesini sırf maddi bir unsur olarak değerlendirme konusunda insanoğlunun net bir yanıtının olmadığını vurgular. Özellikle

⁵⁶ Duralı, *Sorun Nedir?* 51.

Aristoteles ile oldukça önemli bir yere ulaşan canlının işleyişi Duralı'ya göre bütünlüklü bir yapı arz eder, temelde maddi olsa da işleyiş bütünlüklü yapısı içerisinde canlı, organikdir.

İnsanın kültürel boyutunun ortaya çıkma noktasında toplumsal yaşam son derece önemlidir. Kültür ise topluluk halinde yaşamın sonucu olarak ortaya çıkan bir olgudur. İnsanın gerek biyolojik gerek kültürel boyutu birbirlerini tamamlayan yapıdadır. Bu çerçevede insanın yalnızca beşer yönünü ele alıp açıklamaya çalışan indirgemeci anlayışa karşın alternatif olarak beklendiği gibi anti-indirgemeci bir tutum sergilemek çok da isabetli olmaz. Onun yerine holistik bir anlayış benimsemek daha doğrudur. İnsan gerek beşer olarak gerekse kültürü oluşturan bir varlık olarak bütünlüklü bir yapı oluşturur. Dolayısıyla holistik bir anlayışla insana yaklaşmak, insanın ne olduğu konusunda bize en isabetli tanımları verecek olan yaklaşım olacaktır. Nihayet bu sorun biyoloji biliminin mekanizist geleneğin ortaya koyduğu gibi -insan da dâhil- her şeyin fizik özelliklerden oluştuğunu varsayan görüşten uzaklaşarak holistik bir anlayışla aşılabilir. Duralı'nın biyoloji felsefesi anlayışı içerisinde indirgemecilik karşıtı tutumu, onu alternatif olarak aynı geleneğin devamı olan anti-indirgemeciliğe eğilmek yerine, bu geleneği değiştirmeye yönelik olan holizme sevk etmiştir. Düşününürün holistik tavrı, holizmin nihai durumuyla uyum gösterip, gözle görülür bir neticeye ulaşmamış olsa da biyoloji felsefesinin var olan indirgemeci problemlerinin üstesinden gelinmesi için umut vadeden önemli bir adımdır. Duralı'nın bu bakış açısı eserlerinde bütün canlı varlıkları kapsar niteliktedir. Fakat insan diğer canlı varlıklardan farklı olarak bütüncül bir hayatı inşa etme gayretinden dolayı ayrıcalıklıdır. Duralı son derece kompleks bir yapı arz eden insanı mekanizist bir anlayışa indirgeyerek açıklamaya çalışan yöntemlere rıza göstermekten imtina eder ve insanın ölçülmez, biçilmez, kalıba sığmaz bir bilmece olduğunu belirtir. İnsanın bu ölçülmez, kalıba sığmaz özellikli yapısı her ne kadar karmaşıklık taşıyor olsa da bir bütünlük arz eden niteliktedir. Yani insanın biyolojik ve kültürel özellikleri biri olmadan diğeri olmayan bir özelliktedir. Öyle görünüyor ki Duralı'nın bu insan tanımı, insanı anlama ve anlamlandırma konusundaki çabaların -kendisi de dâhil- sonunun gelmeyeceğini, bu konuda hangi yöntem kullanılırsa kullanılsın tek başına yeterli olmayacağını adeta haykırır niteliktedir.

Kaynakça

Develi, Hayati. "Türklük Bilimi Araştırmaları", *İlmi Araştırmalar* 0/3 (Ocak 2014), 236-237.

Duralı, Şaban Teoman. *Canlılar Sorununa Giriş*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987.

Duralı, Şaban Teoman. *Biyoloji Felsefesi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1992.

- Duralı, Şaban Teoman. “Tarihin Dayanılmaz Ağırlığı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/11 (Aralık 2021), 117-126. https://doi.org/10.1501/ilhfak_0000000455
- Duralı, Şaban Teoman. “Metafizik Sorunu”, *Kutadgubilig Dergisi* 0/2 (Ekim 2002), 7-46.
- Duralı, Şaban Teoman. *Sorun Çağının Anatomisi*. İstanbul: Şule Yayınları, 2009.
- Duralı, Şaban Teoman. *Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010.
- Duralı, Şaban Teoman. “Metinler Işığında Aristoteles'in Canlıyla ve Canlıının Evrimiyle İlgili Düşüncelerine Problematik Yaklaşım”, *Felsefe Arkivi* 3/24 (Aralık 1984), 257-343.
- Duralı, Şaban Teoman. *Hayatın Anatomisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020.
- Duralı, Şaban Teoman. *Sorun Nedir*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.
- McIntosh, Colin. *Cambridge Advanced Learner's Dictionary*. London: Cambridge University Press, 4. Edition, 2013.
- Sober, Elliott. *Biyoloji Felsefesi*. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2009.
- Şahinoğlu, Seyfullah. “Çağdaş Bir Eğitim Yaklaşımı Olarak Holizm (Bütünsellik): Tarihsel Gelişim Bağlamında Kavramsal, Kuramsal ve Felsefî Bir Temellendirme”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/15 (Aralık 2021), 418-441. <https://doi.org/10.17050/kafkasilahiyat.836889>